

Коцур В.,
аспірант Переяслав-Хмельницького
державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди

КОНФЛІКТ У ЧЕЧНІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У статті аналізується конфлікт у Чечні, ставлення до чеченських подій міжнародних організацій, а також їх наслідки для міжнародного становища Російської Федерації.

Одним із факторів загострення конфліктів на пострадянському просторі став розпад Радянського Союзу та утвердження Росії як правонаступниці колишньої наддержави.

Більшість аналітиків класифікують конфлікти на пострадянському просторі як етнічні. Але, насправді, на початку ХХІ ст. вже фактично не існує етнічних конфліктів у чистому вигляді – економічні, політичні аспекти, боротьба за владу та ресурси все більше впливають на розвиток будь-якого конфлікту.

Міжнародно-правова відповідальність держав за протиправні дії в період збройних конфліктів ґрунтується на положеннях Статуту ООН і завдяки цьому може бути політичною або матеріальною.

Міжнародно-правова відповідальність індивідів за воєнні злочини і злочини проти людства визначається, зазвичай, національним законодавством держави, проти котрої (або її громадян) були спрямовані ці злочини. В особливих випадках можуть бути використані міжнародні процедури [1, с. 214].

Слід відзначити, що проблемам конфлікту в Чечні та тероризму в Росії присвячені спеціальні дослідження О.Хлобустова, Т.Пастернака-Таранушенка, В. Крючкова та ін. Зокрема, цікаву інформацію можна почерпнути від Володимира Крючкова, члена Державного комітету з надзвичайних ситуацій (ДКНС) у 1991 році. Він зазначає: «За десять років, з 1991 по 2001, в конфліктах на пострадянському просторі загинуло більш ніж 750 тисяч представників різних країн. Близько 3 мільйони людей було поранено. 12 мільйонів громадян колишнього СРСР стали біженцями, залишивши назавжди своє житло та майно [2].

У праці авторів Дмитра Треніна, Олексія Малашенка, Анатолія Лівена "Тревожные рубежи России: чеченский фактор в пост советской России" розповідається про наслідки Чеченської війни для Росії. Автори досліджують зміни в політичній системі країни, в її військовій організації, міжетнічних відносинах і зовнішній політиці, причиною або каталізатором яких став конфлікт на Північному Кавказі.

В юридичній літературі найдетальнішу класифікацію тероризму пропонують В. Замковой і М. Ільчиков. Вони виділяють парні варіанти терору: революційний і контрреволюційний, субверсійний і репресивний, фізичний і духовний, "селективний" і "сліпий", а також "провокаційний", "превентивний", військовий і кримінальний. [3, с. 89]

У даному огляді робиться спроба розкрити основні фази конфлікту в Чечні впродовж 1990 – х рр.; показати спільні і відмінні риси конфлікту в Чечні з тим, що виник у Косово; прослідкувати ставлення до конфлікту в Чечні міжнародних організацій, а також наслідки військових дій для міжнародного становища Російської Федерації.

Отже, Чеченська війна відіграє особливу роль серед інших конфліктів на пострадянському просторі. Від його результату залежить життєздатність самого ядра імперії – Російської Федерації. Відтак, чеченський чинник з самого початку використовувався Москвою як засіб відновлення воєнно-політичного домінування над країнами СНД, передусім над країнами Кавказького регіону. В цьому полягає відмінність розвитку чеченського конфлікту від конфлікту в Косово. Проте як і косовський, чеченський конфлікт реалізується на третьому рівні конфліктів, в якому основними його суб'єктами стала федеральна влада, з одного боку, і нетитульна етнічна спільнота провінції РФ – з іншого. На відміну від косовського конфлікту титульна, російська, меншина в Чечні не стала активним суб'єктом цього конфлікту, скоріше, вона виявилася його жертвою.

З 1994 по 1996 роки тривала перша чеченська війна, в якій взяли участь близько 45000 російських військових проти 3000 регулярних формувань та десятків тисяч партизанських загонів чеченців. Військові втрати склали, за різними даними, від 7000 до 15000 російських солдат та приблизно 5000 чеченських. Жертви серед цивільного населення Чечні оцінюються від 35000 до 100000 осіб.

У 1999 році почалася чергова ескалація конфлікту. Оцінка його завершення чи не завершення відносна, бо уявна стабільність у регіоні підтримується лише завдяки розміщеним там частинам російської армії. Можна сказати про те, що фазу активний бойових дій завершено. Зараз відбувається в Чечні пост-конфліктне врегулювання, яке є дуже складним, напруженим і непередбачуваним [4, с.17].

Врегулювання конфлікту в Чечні міжнародними організаціями не можливе без визначення цілей та мотивацій сторін конфлікту.

Основною метою федерального уряду Російської Федерації є нейтралізація будь-яких проявів сепаратизму. Росія є мультиетнічною державою: в складі 88 суб'єктів федерації (станом на 1 грудня 2005 року) проживає близько 160 національностей. Збереження єдності держави належить до життєво важливих пріоритетів сучасної внутрішньої політики. В середині 1990-х років масштабні реформи стали каталізатором сепаратистських тенденцій в ряді регіонів.

Насамперед російський уряд був зацікавлений у встановленні контролю над нафтовими запасами Чечні (близько 60 мільйонів тон) та розгалуженою системою транспортних комунікацій.

В Чечні уряд Джохара Дудаєва оголосив про наміри утворити самостійну державу чеченського народу – Ічкерію. Історично претензії Дудаєва і нової чеченської національної еліти спирались на колишню державу чеченців та дагестанців, що існувала в XIX столітті до завоювання її Російською імперією – імамат Шаміля. Економічно чеченська національна еліта була зацікавлена у встановленні власного контролю над нафтовими резервами Чечні та нафтопроводами, що проходять її територією. Нарешті, фактором формування сучасної чеченської ідентичності виступає іслам, який сповідує переважна більшість населення.

Об'єктом конфлікту виступав суверенітет над територією Чечні. Конфлікт складав чотири основні фази.

Перша фаза – 1990 – 1994 роки, між проголошенням суверенітету Чечні та початком Першої чеченської війни, характеризується пошуком мирного правового вирішення конфлікту та поступовою підготовкою сторін до озброєної боротьби. Із провалом спроб Сльцина залучити Чечню до підписання нового Федерального договору, розпочинається активна підтримка російським урядом чеченської внутрішньої опозиції. Крах цієї стратегії спричинив початок військових дій.

Друга фаза – 1994-1996 роки – дати Першої чеченської війни, між вводом російських військ та підписанням Хасавюртських домовленостей, за якими російські війська відводилися, а Чечня отримала фактичну незалежність. У війні взяли участь близько 45000 російських солдат проти 3000 чеченців регулярних формувань та десятків тисяч партизанських загонів. Військові втрати склали, за різними даними, від 7000 до 15000

російських солдат та приблизно 5000 чеченських. Жертви серед цивільного населення Чечні оцінюються від 35000 до 100000 осіб.

В ході військових дій обидві сторони вдавалися до систематичного насильства проти мирного населення. Російські військові в ході «зачисток» знищили тисячі мирних жителів, займалися грабежем та мародерством. Чеченські бойовики поступово взяли на озброєння терористичні методи захоплення та вбивства заручників із числа некомпатантів, як, наприклад, в Будьонновську.

Війна поступово поширювалася на сусідні території – більшою частиною в Інгушетію та Дагестан. Зруйнування в січні 1996 року російськими військами дагестанського села Первомайське викликало різку реакцію місцевої еліти. В Чечні було оголошено «джихад» – священну війну проти загарбників. Це відкрило шлях до Чечні численним бойовикам-мусульманам з усього світу.

В самій Росії рішення про початок збройної операції викликало широкий резонанс та суспільне незадоволення. Воно зростало в міру того, як російські регулярні війська зустрічали сильний опір з боку чеченських збройних формувань. Перша чеченська війна продемонструвала неготовність пострадянської армії до ведення сучасних бойових операцій та характеризувалася масштабним насильством, на що постійно звертали увагу урядові та неурядові міжнародні організації: ОБСЄ, Human Rights Watch, Комітет Червоного Хреста та ін. Крім того, федеральні війська повністю програли інформаційну війну. В результаті цього популярність дій уряду невпинно падала, і з наближенням виборів 1996 року, президент Єльцин почав шукати мирного розв'язання конфлікту. 31 серпня 1996 року секретар Ради Безпеки РФ генерал Лебедь та начальник штабу армії Чечні генерал Масхадов підписали Хасавюртські домовленості. Пізніше вони лягли в основу мирного договору 1997 року, яким завершується друга фаза конфлікту.

Третя фаза – фаза тимчасової деескалації, між закінченням Першої та початком Другої чеченської війни в 1999 році. В цей період триває латентний конфлікт, оскільки основної проблеми – врегулювання статусу Чечні – не вирішено. Президент і одночасно голова уряду Чечні Аслан Масхадов веде внутрішньополітичну боротьбу із радикально налаштованими групами, яка завершується перемогою останніх. Державна влада в Чечні остаточно послаблюється. В країні масово викрадаються люди, панує організована злочинність та підсилюється влада польових командирів.

В Росії численні політичні діячі висловлюють невдоволення результатами Хасавюртських домовленостей, вважаючи, що чеченську проблему не вирішено, а тільки відкладено. В цих умовах нова військова кампанія була лише питанням часу. До того ж між 1996 та 1999 роками терористична діяльність чеченців проти мирного населення на території Росії триває. Як мінімум 8 масштабних терактів було здійснено в цей час, з яких особливо резонансними стали вибух житлового будинку в Каспійську (Дагестан), в результаті якого загинули 69 людей; напад групи аль Хаттаба на військову базу в Буйнакську; та вибух на ринку в місті Владикавказ (Північна Осетія), що забрав життя 64 людей.

Четверта фаза розпочинається у вересні 1999 року. Це – чергова ескалація конфлікту, яка зветься Другою чеченською війною. Стосовно її завершення чи незавершеності існують різні оцінки. Більшість джерел, близьких до російського уряду, вважають війну завершеною, а Чечню – такою, що вступила в мирну фазу пост-конфліктного розвитку. Альтернативна точка зору полягає в тому, що стабільність в Чечні є поняттям відносним і підтримується лише завдяки розміщеним там частинам російської армії. Назвати такий стан речей пост-конфліктним важко. В будь-якому випадку, фазу активний бойових дій завершено. Те, що зараз відбувається в Чечні, можна назвати пост-конфліктним врегулюванням, але дуже складним, напруженим і непередбачуваним.

На початку Другої чеченської війни російське керівництво всіляко давало зрозуміти, що засвоїло уроки Першої. Головним чином це стосувалося інформаційного супроводження війни і тактики її ведення. Російських військ було більше, серед них було більше частин, які мали бойовий досвід, і вони намагалися уникати втрат серед особового складу. Для цього,

наприклад, перед введенням у бій піхоти проводилася тривала артпідготовка та повітряні бомбардування. Це уповільнювало темпи операції, але росіяни не поспішали. Повільно просуваючись вглиб території Чечні, спочатку військові намагалися встановити контроль над північною її частиною (до річки Терек) і утворити таким чином буферну зону. Пізніше, в жовтні, російські війська перейшли річку Терек і почали підготовку до штурму Грозного. Операція по захопленню чеченської столиці тривала близько трьох місяців та коштувала російським військам серйозних утрат. Джерела щодо кількості втрат суттєво розходяться, але в середньому щоденні втрати можна оцінити приблизно в 40-50 солдат. Тривалі обстріли майже зрівняли столицю - Грозний з землею. Врешті, місто було взято, частина чеченських загонів залишила місто, інші загинули. Центр опору чеченців після цього переміщується до гірських районів, і вони переходять до тактики партизанської війни. Російські ж федеральні органи починають відновлювати контроль над республікою.

В ході такого відновлення основними етапами стали затвердження референдумом нової Конституції Чечні та проведення президентських і парламентських виборів. Чечня потребувала відновлення правопорядку, оскільки із 2000 року в країні постійно тривають теракти. В результаті одного з них в 2004 році було вбито Президента Чечні, ставленника Москви Ахмата Кадірова. Під сильним адміністративним тиском нова Конституція вступила в силу; Президентом став проросійський Алу Алханов, головою уряду – син вбитого Ахмата Кадірова Рамзан.

В ході найбільш активної фази Другої чеченської війни, в 1999-2002 роках загинули, за різними оцінками, від 9000 до 11000 військових російської армії. В 2003 році втрати були на рівні 3000 людей. Втрати серед мирного чеченського населення оцінюються в 15000-24000 жителів. [5]

Міжнародні організації засуджують Російську Федерацію за дії в Чечні. Так, найболючішим ударом по іміджу Росії стали **санкції з боку Європейського Союзу (ЄС)**. 24 січня 2000 року на засіданні міністрів іноземних справ ЄС були прийняті рекомендації для Єврокомісії як виконавчого органу цієї організації. В них пропонувалось ввести економічні обмеження проти Росії в зв'язку з воєнною операцією в Чечні. Наступного дня ЄС прийняв рішення про припинення фінансової допомоги Росії на суму 90 млн. доларів США.

Отже, в другий період нової воєнної компанії з'явилися деякі нові, відмінні міжнародні аспекти. В цей період, як зазначалось вище, Росія отримала перший відчутний удар по своєму зовнішньополітичному іміджу за Чечню з боку Заходу. Саміт Євросоюзу в Хельсінкі практично поставив Росію в стан зовнішньополітичної ізоляції. Під впливом війни в Чечні зазнала краху російська зовнішньополітична стратегія відносно Заходу. Одним з основних постулатів "європейської концепції" Росії було створення вісі Париж – Берлін – Москва. Передбачалось, що з часом цей альянс міг би стати основою нової Європи, протистояти посиленню американського впливу, грати на протиріччях між ЄС і США щоб відколоти Європу від Америки та не дати можливості країнам СНД і, в першу чергу, Україні залучитись до європейського інтеграційного процесу.

Іншим важливим міжнародним аспектом війни в Чечні цього періоду стало втручання в ситуацію такої впливової міжнародної організації як ОБСЄ. Росія виступила категорично проти позиції ОБСЄ відносно Чечні, оскільки вона передбачала відновлення переговорного процесу з А. Масхадовим, що було абсолютно неприйнятним для Кремля.

Першим рішучим кроком ОБСЄ щодо врегулювання чеченського конфлікту в 1999 році став листопадовий Стамбульський саміт, який пред'явив Росії досить жорсткі вимоги, включаючи пропозиції щодо введення проти неї відповідних міжнародних санкцій. У розвиток вимог цього саміту ОБСЄ Росія була змушена дати дозвіл голові цієї організації Кнуту Воллебеку відвідати Північний Кавказ в середині грудня 1999 року.

Від так протягом другого періоду чеченської воєнної компанії, Росія фактично опинилась в міжнародній ізоляції. Хоча при цьому така ізоляція була застосована з боку Європи в досить м'якій формі. В цій ситуації перед Росією постало два завдання:

військове і політичне. Політичне завдання полягало в імітації переговорного процесу і розглядати цю подію як основну воєнну перемогу над чеченською стороною, після якої інтенсивність бойових дій може різко впасти і Захід перестане звертати увагу не чеченську війну.

З точки зору міжнародного права можливі дві оцінки подій у Чечні. Перша аргументується так. Законних підстав для ведення військових дій немає. Російська влада не визнає незалежність Чеченської Республіки Ічкерія (далі ЧРІ), веде мову винятково про ліквідацію банд формувань і терористичних груп в одному із регіонів Російської Федерації (далі РФ) і заявляє, що це внутрішня справа РФ. Підставою для використання збройних сил всередині країни за законом РФ «Про оборону» є стан війни, військовий та надзвичайний стан. РФ не може вести війну з ЧРІ, оскільки вона вважає її складовою частиною Росії. Військовий або надзвичайний стан оголошений не був. Використання бомбових і ракетних ударів проти населення власної країни також не передбачене і не може бути передбачене ніякими законами. Бомбові удари, що наносяться по житлових будинках, медичних закладах, мечеті, пологовому будинку або ринку заздалегідь зумовлюють величезні жертви серед мирного населення. Тому бойові дії в Чечні кваліфікуються як порушення російських і міжнародних правових норм і злочин проти людства. Якщо ж розглядати Чечню як незалежну державу, то РФ порушила Хасав'юртські угоди 1996 р. і Договір про мир і принципи взаємовідносин між РФ і ЧРІ, в якому сторони зобов'язалися будувати свої відношення відповідно до норм міжнародного права, і тому війна незаконна.

Суть другої оцінки така. Три основні цінності, що захищаються Конституцією РФ — це конституційний лад, права і свободи особистості і цілісність РФ. Конституція не дає відповідь на питання про те, що робити, якщо одна з цих цінностей вступає в протиріччя з іншою. Суб'єкт РФ не має права вийти зі складу РФ, тому що порушується принцип цілісності, тому уряд РФ зобов'язаний застосувати усі встановлені законом засоби, щоб не припустити порушення. Проте закону немає. Юридичні акти і правова реальність мають свою обмежену сферу, і жодна держава не може кожен свою дію чинити за нормативним актом, є ще політичні засоби, і, навіть, — військові засоби. Оскільки в Чечні виник збройний заколот, використання збройних сил для його придушення є правомірним.

З формальної точки зору обидві аргументації мають право на існування і добре ілюструють глибокий конфлікт між правом народів на самовизначення і принципом територіальної цілісності і непорушності кордонів. Обидва принципи належать до фундаментальних цінностей прав людини і вимагають певного узгодження. Проте в міжнародних правових документах про це нічого не сказано. Право на самовизначення гарантовано першою статтею міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права. Проте воно не має точної дефініції, оскільки не визначений суб'єкт цього права. Ясного визначення, чи є співтовариство людей, що мешкають на визначеній території, народом, у міжнародному праві немає. Не описана також і процедура, відповідно до якої співтовариство людей, що заявило про бажання реалізувати своє право на самовизначення, може це зробити. Як проводити процедуру відділення частини території держави від цілого, як погоджуються їхні інтереси, хто вирішує ці проблеми і на якій підставі — ні в міжнародному праві, ні в російському законодавстві про це не сказано жодного слова.

Отже, коли правові засоби не працюють, залишаються політичні, але уряд РФ уже вдруге застосовує силове вирішення проблеми і не бажає вести переговори. Говорячи про боротьбу з терористами як про внутрішню проблему Росії, російська армія і спецпідрозділи МВС воюють із чеченським народом в цілому (який вже постраждав від геноциду в 1944 р.), як з народом ворожої держави. Характерна привселюдна заява одного із російських генералів про те, що він би стер Чечню «с лица земли». Вже друге сторіччя російська імперія, СРСР, а тепер вже РФ не змінюють характер своєї політики стосовно Чечні. [6]

Отже, на сучасному етапі чеченського конфлікту Організація з безпеки та співробітництва в Європі приймає резолюції та надсилає спостерігачів з метою повної поінформованості про події в Республіці Ічкерія. Оскільки конфлікт знаходиться в

замороженому стані, то немає доцільності проводити миротворчі операції під егідою ООН та ОБСЄ. СНД може впливати на врегулювання конфлікту, шляхом прийняття відповідних рішень, але роль Співдружності на теренах колишнього СРСР постійно зменшується. Тому СНД не має впливу на вирішення конфлікту в Чечні. Площина вирішення конфлікту лежить у площині відносин Росії та Республіки Ічкерія, ООН та ОБСЄ. Країни-члени ГУАМ негативно ставляться до подій у Чечні, але налаштовані мирно співпрацювати з Росією за для налагодження миру в регіоні.

Література

1. Анцелевич Г.О. Міжнародне публічне право: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Г.О. Анцелевич, О.О. Покрещук. – К.: Алерта, 2005. – 424 с.
2. Крючков В.І. Я был только председатель КГБ [Електронний ресурс] / В.І. Крючков // Газета – 2003. – 19 січня. - Режим доступу до газети: www.gzt.ru.
3. Замковой В.И. Терроризм - глобальная проблема современности. / В.И. Замковой, М.З. Ильчиков // М.: Институт международного права и экономики, - 1996.- С. 89.
4. Семіков О.В. Локальні та регіональні конфлікти: загроза миру / О.В. Семіков, В.М. Фурашев. – К: Знання, 2007. – 20 с.
5. Війна в Чечні: інформаційне повідомлення [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://edu.cirs.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=42&Itemid=49
6. Пікетування російського консульства у Харкові: інформаційне повідомлення [Електронний ресурс] - 1999. - Режим доступу: <http://khp.org.ua>

*Подлевський С.,
докторант МАУП*

ВЗАЄМОВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Дослідження взаємозв'язку та взаємовпливу політичної влади і громадської думки є важливим напрямком у дослідженні специфіки становлення громадянського суспільства та демократичних перетворень у постсоціалістичних країнах.

Дана проблематика розглядалася у контексті дослідження постсоціалістичних суспільних трансформацій та становлення громадянського суспільства в пострадянських країнах в наукових працях А.Пшеворського, В.Меркеля, Г.О'Доннела, К.Оффе, Й.Зігerta, Д.Коена. Серед українських дослідників можна назвати праці таких вчених як В.Бебик, В.Горбатенко, М.Дмитренко, Г.Зеленько, В.Кремень, В.Литвин, М.Михальченко.

Визначальною особливістю суспільно-політичних трансформацій в колишніх соціалістичних країнах стало те, що вони відбуваються за принципово нових історичних і політичних умов. Зокрема, їм властива одночасність політичних та економічних змін, чого не було під час становлення демократії в країнах Західної Європи. Додатковим чинником, що ускладнює перехід до демократії є нерозвиненість громадянського суспільства, що підтверджується, зокрема величезним відривом політичних еліт, політичних сил та партійно-політичних угруповань від електорату, оскільки комунікативні зв'язки та процеси, які впливають на формування громадської думки, існують між електоратом та політичними силами лише в періоди виборчих та передвиборчих кампаній. Це свідчить про наявність відчуження, комунікаційного блокування між владними елітами та широкими колами громадськості.